

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Yazar: Prof. Dr. Erol TÜMERTEKİN - Prof. Dr. Nazmiye ÖZGÜÇ

Yayınevi: Çantay Kitabevi, ISBN 975-7206-15-6.

Yayın Yeri ve Yılı: İstanbul, 2006.

BEŞERİ COĞRAFYA

İnsan Kültür ve Mekân

Araş. Gör. Fatma DEMİRCİ*

Coğrafi yeryüzü tarih boyunca bilimsel çalışmalara kaynak oluşturmuştur. Çalışmalarda kullanılan yöntemler, kavramlar, görüş ve akımlar ise uygulanma şekilleri ile beraber sürekli değişmiştir. Bu açıdan yapılan tüm çalışmalar zamanla ayrılmış ve farklı disiplinler doğmuştur. Ancak coğrafyanın bilimsel bir kimlik kazanması oldukça uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Bu alandaki ilk çalışmalar dünyanın tanınması, ölçülmesi ve tasvirleriyle ilgiliydi. Genel karakterli ve sınırlı olan bu çalışmalar günümüz coğrafi çalışmalarına temel oluşturmuşlardır. Günümüze ise coğrafya artık insan ve mekan arasındaki etkileşimi bilimsel düşünce ve metodoloji ile açıklamaya çalışan önemli bir bilim dalı haline gelmiştir. Ayrıca; determinist ve pozitivist teori ve yaklaşımlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılan bu ilim, paradigmal bir havuz içerisinde değişimini ve gelişimini devam ettirmektedir.

Coğrafyanın konu alanı ise oldukça geniştir. Bu alanı oluşturan gerçeklik coğrafi çalışmanın ve coğrafyacının niteliğine göre sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir. Bu açıdan coğrafyanın öğrenilmesi ve öğretilmesi için yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden bir tanesi olan “Beşeri Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekan” adlı kitap coğrafyanın beşeri yönünün anlaşılabilmesi için önemli bir kaynak kitap durumundadır. Eserde yazar; coğrafyacıların Nerede? Ne zaman? Niçin? Neden? Nasıl? sorularına cevap arayarak çalışmalar yürütmesi gerektiğine değinmiştir. Ayrıca yazar, alt başlıklar şeklinde bölümlere ayrılarak konu dağılımı yaptığı kitapta beşeri coğrafyanın temel prensiplerini ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. 484 sayfa olan kitap 11 ana bölümden oluşmaktadır.

Coğrafyanın Gelişimi, Beşeri Coğrafya, Kültür Coğrafyası, Kültürel Farklılık: Diller, Kültürel Farklılık: Dinler, Nüfus Coğrafyası, Göçler, Nüfus Yoğunluğu ve Dağılışı, Kırsal Yerleşmeler, Şehirleşme ve Şehirler, İnsanın Çevre Üzerindeki Değiştirmeleri bu kitabı oluşturan ana konu başlıklarıdır.

Eserin “*Coğrafyanın Gelişimi*” başlıklı ilk bölümünde, coğrafyanın amacı ve coğrafyanın ilgisini en çok çeken felsefeler işlenmiştir. Coğrafyanın tarihi gelişimi hakkında genel bilgilerin verildiği bu bölümde genel karakterli ve sınırlı olan, coğrafi çalışmaların bir gelenek halinde, ilk Yunan yazımlarında gözlendiğine değinmiştir. Bu gelenek aşağıdaki gibi gruplandırılarak açıklanmıştır.

*“Topografik Gelenek-yeryüzünün ve üzerinde yaşayan insanların tasviri,
Matematik ve Astronomik Gelenek-yeryüzünün çeşitli kısımlarının ölçümü,*

Teolojik Gelenek-insanın yeryüzünde varoluş nedeni hakkındaki soruların yanıtlarının bulunmaya çalışılması” şeklindedir. Ayrıca coğrafyanın bilimsel bir kimlik kazanması sürecinin işlendiği bölümde, modern coğrafyanın araştırma yöntem ve temellerini atan; *Alexander Von HUMBOLDT (Fiziki Coğrafya)* ve *Carl RITTER (Beşeri Coğrafya)* gibi coğrafyacıların çalışmalarına değinilmiştir. Beşeri Coğrafyanın tanımının ve inceleme alanının ayrıntılı olarak açıklandığı kitabın ikinci bölümünde ise, insanın gerçek çevre ile arasında davranışlarını etkileyen imajlardan oluşan öznel bir çevresi olduğu belirtilmiş olup, insan-çevre ilişkisi, çevresel algı kavramı ile açıklanmıştır. Ayrıca zihin haritalarının tanımlandığı bu bölümde, coğrafyacının çevreyi değerlendirme ve algılama durumu, çevrenin kullanılması ve korunması için planlamanın zorunluluğu, mekânın örgütlenmesi ve mekânsal dokular, beşeri coğrafya teori ve modelleri ile beraber ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. Beşeri coğrafyanın temel kavramları ve karakteristik özelliklerinin sunulduğu bu bölüm yazarın dili ile şöyle özetlenebilir.

“Coğrafyada mekân, dünyaya yaklaşımda ve onu tanımlamada merkezi bir rol üstlenmiştir. Ancak mekânı tanımlamak için tek bir kavramsal şema yoktur. Zaman zaman çevre sözcüğü ile de eş anlamlı olarak kullanılan mekân insanın; yerde, yerin derinliğinde ve uzaya doğru olan tüm çevresini üç boyutlu olarak kapladığı için, çevreden çok daha geniş bir alana karşılık gelir. Ayrıca bu alan psikolojik, toplumsal ve ekonomik özellikleri de kapsadığı için, yalnızca fiziksel bir anlam taşımaktan uzaktır. Bu açıdan

mekân insanın; yaşayabildiği, bütün faaliyetlerinin gerçekleştirildiği tüm deneyimlerinin yaşandığı yerdir. Bir mekân bilimi olan coğrafya öteden beri, insanın deneyimleri ve varlığı ile zenginleştirdiği yere önem vermiş konu alanı olarak yeri incelemek birincil amaç olmuştur. Coğrafi çalışmalarda (Beşeri ve İktisadi Coğrafyada da birincil amaçtır.) ise bu amaç geçerliliğini daima korumuş, değişen ise amaç değil yöntem ya da yaklaşım olmuştur. Böylece bilimsel coğrafyada, belirli düşünce akımlarının daha çok hissedildiği metodolojik çalışmalar yapılmıştır.”

“Kültür Coğrafyası” başlıklı kitabın üçüncü bölümünde ise, coğrafyada kullanılan yöntemlerin (bölgesel, sistematik vb.), kavramların (bölge, ekosistem vb.), görüş ve akımların (çevreci determinizm, posibilizm vb.) kültürel coğrafyadaki uygulanma şekli ve kültür coğrafyasının özellikleri açıklanmıştır. Kültür coğrafyasının amacını anlamak için ilk önce kültür kavramının ne olduğunun anlaşılması gerektiğinin vurgulandığı eserde, birçok bilimin konu alanına girmesi sebebiyle kültürün tek bir tanımının yapılamadığına değinilmiştir. Ayrıca eserde coğrafyacıların; kültürün, toplumların mekânsal farklılıkları ve fonksiyonlarıyla olan ilgisini incelediği belirtilmiştir. Bu açıdan kültürü tasvir etme ve yorumlama yeterliliğine coğrafyacılar, sahip görülmüştür.

Eserde, *belirli bir zamanda belirli bir yerde yaşayan belirli bir grup insanın karakteristik yaşam tarzı* olarak tanımlanan kültürün, coğrafi sorunlara uygulanması hususu birbiriyle ilişkili beş ana konu başlığına ayrılarak incelenmiştir. Bu ayırım;

1. *Kültürel yayılma,*
2. *Kültürel ekoloji,*
3. *Kültürel bütünleşme,*
4. *Kültürel mekân, kültürel coğrafi geçmiş,*
5. *Kültür bölgeleri şeklindedir.*

Ayrıca coğrafyanın kültürü mekânsal kalıbı gözlemlemek suretiyle ele aldığı ve bu yönüyle de diğer bilimlerden farklı bir bakış sergilendiğinin vurgulandığı eserde; konuyla ilgili olarak halk kültürü ve popüler kültür kavramları üzerinde durulmuş ve dünya kültür âlemlerinin özellikleri anlatılmıştır. İnsanların sahip oldukları kültürlerin çok çeşitli olduğunun vurgulandığı bölüm sonunda kültürel farklılıkların ve çatışmaların sebepleri ile ilişkili bilgi verilmiştir.

Eserin “*Kültürel Farklılık: Diller*” başlıklı dördüncü bölümünde, kültürü tanımlayan ve birbirine bağlayan, kültür içindeki fikirlerin, inançların ve yaşantıların paylaşıldığı ve aktarıldığı bir araç olan dil incelenmiştir. Dünya üzerinde konuşulan dillerin sayısının tam olarak bilinmediğinin vurgulandığı eserde, dünya dillerinin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl bir yayılış ve dağılış gösterdiği dünya dil aileleri gruplandırılarak açıklanmıştır. Eserde incelenen dil grupları, *Hint-Avrupa Dil Ailesi, Ural Dil Ailesi, Kafkas Dil Ailesi, Altaik Diller Ailesi, Sino-Tibet Dil Ailesi, Dravidyen Ailesi, Afrika Dil Aileleri, Afro-Asyatik ya da Hamito-Semitik Aile, Avustralya ya da Malayo-Polinazy Dil Ailesi ve Batı dünyasının yerli Dileri ile bir dil ailesi meydana getiremeyen Korece ve Japoncadır.*

Eserin “*Kültürel Farklılık: Dinler*” başlıklı beşinci bölümünde, kültürü tanımlayan ve birleştiren temel öğelerden bir diğeri olan din olgusu, belli başlı dünya dinlerinin özellikleri ve dağılışları verilerek incelenmiştir. Eserde; Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm, Budizm, Animizm ve Şamanizm gibi dünya dinleri ele alınmıştır. Tüm bu dinlerin mekândaki yansımaları olan, dinsel coğrafi görünümüne de değinilen eserde; dinsel yapı ve kuralların kültürel açıdan önemli coğrafi görünüm olduğu vurgulanmıştır. Gerçekte de modern çağın bir sonucu olarak değışen ve gelişen dünya insanının, çağdaş-laik toplumlar haline dönüşmesi bile; din olgusunun toplum hayatındaki etkinliğini azaltmamıştır. Din, insanların yeryüzünde yaşamaya başladıkları günden bu güne daima kültürün bir parçası olmayı sürdürmüştür. Bu açıdan eserde, insan kültür ve davranışlarının bütün yanlarını etkileyen dinlerin öğretileri, dağılışları ve coğrafi görünümde yarattıkları değışimlerini incelemenin; toplumsal ve kültürel coğrafya açısından daima önemseneceği vurgulanmıştır.

“*Nüfus coğrafyası*” başlıklı eserin altıncı bölümünde, beşeri coğrafyanın en önemli konu alanını oluşturan insan nicel olarak ele alınmıştır. Nüfus ile kaynaklar arasındaki ilişkinin vurgulandığı bölümde, zamana ve mekana göre sürekli değışiklik gösteren insan sayısının tespiti için sayımların yapılması gerektiği vurgulanarak, nüfus artışı ile ilgili teoriler açıklanmıştır. Ayrıca bölümde, doğumlar, ölümler ve göçler gibi nüfus değışiminde rol oynayan

etmenler, farklı ülkelerdeki değişkenleri ve özellikleri ile birlikte örneklendirerek açıklanmıştır.

“*Göçler*” başlıklı eserin yedinci bölümünde, günümüz dünya nüfusunun yayılışının önemli etkenlerinden olan göç olgusu ele alınmıştır. Göç kavramının tanımlandığı bölümde, göçler sınıflandırılarak geçmişten günümüze yaşanan ve dünya nüfus popülasyonunun da açıklanmasını sağlayan büyük göçler örneklendirilmiştir. Eserin “Nüfus Yoğunluğu ve Dağılışı” başlıklı sekizinci bölümünde, beşeri coğrafyanın en temel konularından olan dünya nüfusunun dağılışı; yoğunluk bölgelerine göre (sık ve seyrek nüfuslu alanlar) ayrılarak verilmiştir. Ayrıca bu bölümde, nüfus dağılışıını etkileyen doğal ve beşeri çevre faktörleri ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

“*Kırsal Yerleşmeler*” başlıklı eserin dokuzuncu bölümünde ise, yerleşme coğrafyasının konu alanını oluşturan kırsal yerleşme coğrafyasının kültürel görünümü üzerinde odaklanılmıştır. İnsanın yaşam alanını oluşturan mekanın kullanımının ortaya çıkardığı örgütlenmelerin yerleşme kalıbı, tarlaların kalıbı, ev konut ve çiftlik tipleri şeklinde gruplandırılarak açıklandığı eserde, bu grupların zaman içinde ve mekanda gösterdikleri değişim ve çeşitliliklere değinilmiştir. Ayrıca eserde, kırsal meskenlerin fiziki yapı ve malzemesinin coğrafyadan etkilendiği, kırsal yaşamın bölgesel farklılıklar içerdiiği vurgulanmıştır.

“*Şehirleşme ve Şehirler*” başlıklı eserin onuncu bölümünde ise yazar; şehirlerin coğrafi incelemesini:

Geçmişte ve günümüzde farklı ülkelerde meydana gelen şehirleşmenin karşılaştırmalı incelemesi, Şehirlerin fonksiyonları ve ülke düzenlemede bunların rolü, Şehir içi alanların, yani şehirsal yaşamın konut sanayi ticaret ve başka özelliklerinin incelenmesi, şeklinde ayrıma giderek vurguladığı üç konu başlığı çerçevesinde yapmıştır. Ayrıca, şehir ve şehirleşme kavramlarının tanımlandığı bölümde, ilk şehirsal yerleşmelerin gıda üretiminin hemen ardından medeniyet birikiminin bir sonucu olarak; Fırat-Dicle Vadisi, Mısır, İndus Vadisi, Kuzey Çin, Orta Meksika, Kuzey Andlar gibi coğrafyası uygun alanlarda ortaya çıkmış olduğu vurgulanmıştır. Ancak yazara göre, şehirlerin ortaya çıkışından önce; sakinlerini beslemeye yetecek kadar gıda fazlasının elde edilebilir olması ve gıda üretim

fazlalığını toplamak, depolamak ve yeniden dağıtmak için toplumsal bir örgütlenmenin oluşması gerekmektedir. Bu durumun giderilmesiyle de hızlı bir şekilde oluşan ve farklılaşan şehirler; yeni ekonomik bir sistem (kapitalizm) çerçevesinde bilimdeki ilerlemeler ile de birleşerek günümüzdeki modern şekline ulaşmıştır. Eserde, sanayileşme ve şehirleşme alt başlığı ile açıklanmış olan bu süreç; İngiltere'nin çiftçi ülkesinden şehirli ülkesine dönüşümünün örneği olan Manchester (ilk sanayi şehri) şehri örneği ile açıklanmıştır. Bununla birlikte, sanayi öncesi dünya şehirlerinin de (Timbuktu) örneklendiği bölümde, şehirlerin mekanı örgütlenme yolları olan model ve ekollere ayrıntılı bir biçimde değinilmiştir. Ayrıca; değişen çağdaş şehirlerin bölgesel bazı özelliklere de sahip olduğunun vurgulandığı eserde, modern ve post-modern şehirselleşme görünümünün özellikleri sıralanmıştır. Bu durum; Amerikan Şehri (New York, Miami), Kanada Şehri (Toronto, Montreal), Avrupa Şehri (Paris, Londra), Doğu Avrupa ve Rusya Şehirleri (Moskova), Aysa Şehri (Tokyo, Hong Kong), Hint Şehri (Kolkata, Haydarabad) ve İslam Şehri (Kahire, İstanbul) gibi gruplandırılarak açıklanmıştır.

“İnsanın Çevre Üzerindeki Değişimleri” başlıklı eserin son bölümünde ise yazar; insanın yol açtığı çevresel değişimi örneklendirerek açıklamıştır. Bu çevresel değişimin günümüze kadar giderek arttığının vurgulandığı eserde, insanın bitki, toprak, sular dünyası (hidrografya), yer şekilleri ve iklim gibi unsurların değişimine etkisi ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Özetle yazar eserde, insanın çevreyi algılamasından başlayarak kültürel özellikleri, kültürel etkileme ve etkilenmesi, kültürel farklılıkları, insan topluluklarının doğum hastalık ölüm gibi demografik özellikleri, kırsal ve şehirselleşme yerleşmeleri oluşturması süreci, yine insanın çevreyi değiştirmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan sorunlar gibi çeşitli konular, coğrafyanın ilke ve prensipleri ışığında ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.